

«ԽԱՉԵՑԱՐ ՔՐԻՍՏՈՍ ԱՍՏՈՒԱԾ ՄԵՐ...»

Հնադոյն ժամանակներուն, խաչն ու խաչելութիւնը լայնօրէն գործադրուած մահապատժական գործիք ու կերպ էին: Գլխաւորաբար հռովմէացիները, իրենց ոճրագործներն ու գերիները կ'ենթարկէին մահուան՝ խաչելութեամբ: Հաւանաբար փոխ առնուած՝ կարկեղոնացիներէն, որոնց մէջ տարածուած էր պատժական այս միջոցը:

Այս անգութ պատիժին ենթական ցցահան կ'ըլլար ուղղահայեաց վիճակով, ձեռքերը իրարու քով վեր բարձրացուցած եւ ոտքերն ալ իրարու վրայ կապուած. կամ մահապարտը կը դրուէր T ձեւով մահադործիքի մը վրայ ձեռքերը տարածուած հորիզոնական փայտին, ոտքերն ալ ուղղաձիգ փայտին, քով քովի դամուած կամ կապուած: Գոյութիւն ունէր X ձեւով մահադործիք մը եւս որուն վրայ դատապարտեալը կը կապուէր կամ կը դամուէր ձեռքերն ու ոտքերը տարածուած:

Հռովմէացիները վերոյիշեալ ձեւերէն զատ կը գործածէին բոլորիս ծանօթ քառաթեւ խաչը: Ընդունուած աւանդութեան մը համաձայն Քրիստոս մահացած է քառաթեւ խաչի մը վրայ: Սովորութիւն էր մահապարտը նախ ձաղկել ու ծաղրել, ապա ան պարտէր խաչը կրել իր ուսին՝ մինչեւ պատժավայրը, ուր զինքը մերկացնելէ վերջ գետինը դրուած խաչին վրայ կը դամէին երկու տարածուած ձեռքերէն եւ ոտքերէն. յետոյ կը բարձրացնէին խաչը եւ կ'ամրացնէին գետնին վրայ ուղղահայեաց դիրքով: Դասական դարերէն ժառանգուած նկարներուն վրայ կը հանդիպինք խաչելութեան այս ձեւին: Կարգ մը ձեռագրերու կամ նկարներու մէջ վեր բարձրացուած խաչին յենած կը գտնուի սանդուխ մը, ենթադրաբար Յիսուս այդ սանդուխով վեր հանուած ու խաչուած ըլլար, արդէն կանգնած խաչափայտին վրայ:

Հայաստանեայց Եկեղեցին համաձայն է Քրիստոսի քառաթեւ խաչի մահուան, որուն բարձրացաւ բազկատարած խաչելութեամբ. «Անպատումն կառք անքննելի խորհրդոյն ընդունարան ով սուրբ քառաթեւ...». «Որ ի խաչին տարածեցեր զանարատ բազուկս քո...»: Եւ շատ ուրիշներ:

Յիշատակալից է այստեղ անդրադառնալ որ մահուան խաչաձեւ նոյն այդ գործիքները, նախաքրիստոնէական շրջաններուն գործածուած են իբրեւ կրօնական խորհրդանշեր, եւ իբրեւ զարդ ու զարդարանք: Գլխատոնէական շրջանէն՝ հեռաւոր դարեր առաջ, Հնդկաստանի, Սիւրիոյ, Պարսկաստանի, Եգիպտոսի, եւ Եւրոպայի զանազան երկիրներուն մէջ գտնուած են խաչի տարբեր ձեւերով նկարազարդուած բազմաթիւ առարկաներ որոնք առընչակցած են բնութեան պաշտամունքին: Նախաքրիստոնէական

շրջաններէն՝ երկու խաչակերպեր, մին՝ T եւ միւսն ալ ձեւերով ունեցած են լայն գործածութիւն: Կայ նաեւ ձեւը որ առատօրէն կը յայտնուի եգիպտական ու ասորական արձանագրութիւններուն վրայ իբրեւ աստուածութեան խորհրդանշ: Հակադրաբար, հիթիթական տարիներուն, կեռ խաչը խորհրդանշիչը եղաւ բռնատիրութեան եւ անարդ հեղինակութեան:

Ուսչը, կանուխ քրիստոնէական շրջաններուն, որ մինչեւ այն ատեն առընչակցած էր ոչ-քրիստոնէական կրօններու, կը ստանայ նոր նշանակութիւն, անոր վրայ՝ Քրիստոսի մահուամբ: Պէտք եղաւ սպասել Կոստանդիանոս կայսեր երբ խաչը հրապարակաւ ճանաչում ստացաւ ըլլալու խորհրդանշիչ միայն քրիստոնէական կրօնքին, ինչպէս մահիլը՝ իսլամական

կրօնքին: Կոստանդիանոսի դարձը ի քրիստոնէութիւն վերադրուած է երկնքի վրայ խաչի երեւումին, որուն կ'ընկերանար դասական դարձած «ասով պիտի յաղթես» բառերը, 312ին՝ Մաքսենտիոսի դէմ տարած յաղթանակը կանխող օրերուն:

326ին, Հեղինէ մայր Թադուհիին նախաձեռնութեամբ Երուսաղէմի մէջ խաչի գիւտին հրաշալի դէպքին յիշատակը աղբիւսներու տակէն, Կաթողիկ եւ Օրթոտոքս եկեղեցիներու կողմէ կը տօնախմբուի Մայիս 3-ին՝ «Գիւտ խաչ» տօնանունով: Հայ Եկեղեցւոյ մէջ նոյն տօնը կը նշուի խաչվերացի եւ Վարազայ Ս. խաչի տօներէն վերջ, այս տարի նոր տոմարով՝ Կիրակի Հոկտեմբեր 25-ին: Հեղինէ մայր Թադուհիին վերադրուած խաչի գիւտին դէպքը կ'աւանդուի Ամբրոսիոս, Ռուփանոս եւ Սեւերիոս հայրապետներու կողմէ: Կայ ուրիշ հնագոյն աւանդութիւն մը, ըստ որուն խաչը գտնուած է Կողդիոս կայսեր կնոջ՝ Պրոտոնիոսի կողմէ: Այսու ամենայնիւ, Դ.րդ դարու վախճանէն առաջ կը կարծուէր Երուսաղէմի մէջ գոյութիւն ունեցած ըլլալ իրական խաչափայտի մասունքներ, իբրեւ հետեւանք Երուսաղէմի Մակարիոս եպիսկոպոսի կատարած տքնաշնն պեղումներուն, 327ին:

Ինչ ա: ըլլան խաչափայտի գիւտին վերաբերեալ ըրոյշանքուն մանրամասնութիւնները, մենք ամուր կը կանգնինք մեր շարականներով մեզի հաղորդուած աւանդութեան. «Որ փափաքելի տենչմամբ եկեալ ի քաղաքն Երուսաղէմ աստուածասէր Դշխոյն, խնդրէր զպատուական խաչին, որ բարձեալ մարմնով յինքեան զԱստուած հարցն մերոց»:

Ծանօթ է Ս. խաչի տօնախմբութիւն մը եւս՝ «Տօն վերացման Սրբոյ խաչի» տօնանունով, զոր Կաթողիկ եւ Օրթոտոքս եկեղեցիները կը տօնեն Սեպտեմբեր 14-ին անշարժաբար, մեծաշուք տօնակատարումով: Մեր մէջ, այդ տօնը կը մտնէ շարժական տօներու շարքին, եւ այս տարի կը նշուի մերձաւոր կիրակիին, Սեպտեմբեր 13-ին: Նոյն օրը ըստ մեր օրացոյցի ցուցմունքին, կը կատարուի մեծահանդէս Թափօր եկեղեցիէն դուրս, եթէ եղանակը թոյլատրէ, ռահանի անուշաքոյր ալիքներուն ընդմէջէն: Տօնը ծագում առած է նախ՝ յիշատակելու համար Քրիստոսի խաչելութեան ու յարութեան վայրերուն վրայ եկեղեցիներու շինութեան պարագաները Դ. դարու առաջին քառորդին. երկրորդ, Հերակլիոս կայսեր կողմէ Ս. խաչին վերադարձն ու վերահաստատումը Երուսաղէմի մէջ, Պարսից պատերազմէն յաղթական վերադառնալէ վերջ, 614ին:

Շատ հետաքրքրական են Քրիստոսի խաչափայտի գլխուն վրայ գետեղուած «գիր յանցանաց» փոքրիկ տախտակն ու գամերը, որոնք յայտնուեցան Հեղինէ Թադուհիին կատարել տուած պեղումներու ընթացքին: Առաջինը կը կարծուի Հռոմ ղրկուած ըլլալ Կոստանդիանոսի կողմէ. իսկ գամերուն թուի մասին գոյութիւն ունին տարակարծութիւններ: Եթէ Քրիստոս ցցահան եղաւ, ուրեմն երկու գամեր, մէկը՝ երկու ձեռքերուն, միւսն ալ երկու ոտքերուն, միացեալ: Եթէ խաչուեցաւ T ձեւով խաչափայտին, ուրեմն երեք գամեր, մէկական բազկատարած ձեռքերուն մէկ ալ ոտքերուն, եթէ դրուած էին իրարու վրայ: Քառաթեւ խաչափայտի պարագային, չորս կամ երեք գամեր. մէկական երկու բազկատարած ափերուն, երկու՝ քով քովի տրուած ոտքերուն կամ մէկ գամ ոտքերը իրարու վրայ դրուած պարագային: խաչի շարականներու մէջ կարելի չեղաւ հանդիպիլ գամերու կապակցութեամբ՝ թուարկութեան: «Բեւեռեցաւ ի խաչին...» բազմիցս կրկնուած բացատրութիւնները առաւելաբար ակնարկութիւններ են Քրիստոսի խաչուած ըլլալու դէպքին: Եթէ մեր Գրիգոր Տաթեւացին եւ ժամանակակից ուրիշներ անդրադարձած են բեւեռներուն, տեղեակ չեմ:

Հայ օրացոյցին մէջ կը հանդիպինք Ս. խաչին նուիրուած երրորդ տօնի մը՝ «Տօն Վարազայ Ս. խաչին»: Ունի զատ հայկական նկարագիր, հիմնուած՝ հայ աւանդութեան

վրայ: Այս տօնը բնականաբար կը պակսի ոչ-հայ եկեղեցիներու օրացոյցներէն: Արեւմուտքէն դէպի Արեւելք փախուստի իրենց ճամբուն, Հռիփսիմեանց կոյսերը Հայաստանի Վարադ լեռան վրայ տեղ մը կը պահեն Ս. Սաչէն՝ իրենց քով եղող մասունքը, ապահովութեան համար: Անոնց մարտիրոսութենէն դարեր վերջ, թաքնուած մասունքին տեղը կը յայտնուի հովիւի մը՝ հրեշտակներու կողմէ: Կը ձայներգէ շարականը. «Որ զլոյս անճառելի աստուածութեանդ քո Քրիստոս, ի վերայ խաչին ծագեցեր այսօր ի լեռն Վարադայ...». եւ «Որ յայտնեացն այսօր գփրկական նշանն հրեշտակացն իջմամբ ի լեռն Վարադայ...»:

Սաչի գործածութիւնը իբրեւ քրիստոնէական խորհրդանիշ՝ ունի իր բազմաձեւ կիրարկումները: Սաչով կը բնորոշուին եկեղեցիները, կրօնական հաստատութիւնները, առարկաները, գերեզմանատուները, գերեզմանաքարերը, եւն.: Սաչակնքումով կը յայտնաբերուին խորհրդակատարութիւններն ու կրօնական արարողութիւնները: Սաչակնքումով կ'օծուին եկեղեցիները, խորանները, սրբապատկերները, թագաւորները եւ քահանաները: Կը խաչակնքենք մեր դէմքերը՝ եկեղեցական արարողութիւններու, աղօթելու, գործելու, քնանալու, արթնանալու, ճաշելու, եւն. միջոցին: Սաչակնքելու սովորութիւնը դժուար թիւն ունէր քրիստոնէական դարերու սկզբնական շրջաններէն, որու կարեւորութեան մասին լայնօրէն կ'անդրադառնան առաջին դարերու հայերը, մանաւանդ Տերտուղիանոս, որ կը հրահանգէ հաւատացեալներուն խաչակնքել իրենց երեսները՝ ճամբորդելու, աշխատանքի, տունէ դուրս եւ ներս մտնելու, կոչիկներ հագնելու, բաղնիք առնելու, ուտելու, մոմ վառելու, քնանալու, նստելու, ոտքի կանգնելու ատենները, եւն.: Ս. Օգոստինոս կը պնդէ որ առանց խաչակնքելու կատարուած ոեւէ խորհրդակատարութիւն կը նկատուի անվաւեր: Ծանօթ է որ բողոքական բարեկարգութիւնը իւրայատուկ բացատրութիւններով զանց կ'ընէ խաչակնքումը: Սահմանափակ պայմաններու մէջ միայն կը թոյլատրէ խաչի գործածութիւնը՝ աղօթավայրերէ ներս:

Կարգ մը քրիստոնեայ երկիրներու պետական դրօշակներու, մասնաւորաբար միջնադարեան տոհմական զինանշաններու վրայ խաչին տրուած է պատուաւոր անկիւն մը: Հայ նախարարական զինանշաններուն վրայ կա՞ր խաչը եւ ի՞նչ ձեւով: Դժբախտաբար ծանօթութիւններ չեն հասած մեզի: Եւրոպական երկիրներու եւ Ամերիկաներու մէջ գործող Ասպետական կազմակերպութիւններ կը կրեն խաչանշեր իրենց դրօշակներուն վրայ: Մեր մէջ Վարդանանց Ասպետական դրօշը չունի խաչի հետք:

Դարերու ընթացքին, արուեստագէտներ համաձայն իրենց պատկանած ժողովուրդի բարքերուն ու հոգեբանութեան ստեղծագործած են խաչի բազմազան ձեւեր, որոնցմէ ամէն մէկը գեղեցիկ ու ինքնուրոյն գլուխ գործոցներ են որոնք կը հանգչին եկեղեցիներու եւ գերեզմանաքարերու վրայ: Յիշատակութեան արժանի են հայկական խաչքարերը հայատիպ դրուագներով նրբազարդ գլուխ գործոցներ որոնք արժանացած են միջազգային ճանաչման եւ հիացումի:

Արժան է յիշել եկեղեցականներու կողմէ խաչի գործածութեան կերպերը իրենց անձերուն վրայ, արարողական կամ պաշտօնական առիթներով: Կաթողիկ եկեղեցւոյ սովորութեան մէջ առհասարակ եկեղեցականները խաչ չեն կրեր իրենց անձերուն վրայ, բացի եպիսկոպոսներէն մինչեւ պապը: Արեւելքի մէջ լայնօրէն ընդհանրացած է խաչ կրելու գործածութիւնը, շղթայով մը կախուած իրենց վզէն՝ լանջին վրայ. իսկ եպիսկոպոսները՝ խաչին հետ կը կրեն նաեւ եպիսկոպոսական պանակէ:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ կը գործածուի «լանջախաչ» բառը եւ «լանջախաչ կրել» բացատրութիւնը: Ինչպէս բառը կը վկայէ, այն խաչն է որ կախուած կ'ըլլայ լանջքին կամ կուրծքին վրայ: Կուսակրօն եւ ամուսնացեալ հայ եկեղեցականները լանջախաչ կրելու

արտօնութիւն կը ստանան կաթողիկոսէն եւ պատրիարքներէն: Առանց այդ արտօնութեան լանջախաչ կը ելլը կը նկատուի հակաօրինական: Հետեւողութեամբ Արեւելեան Եկեղեցիներու սովորութեան, հայ եպիսկոպոսները իրաւունք կը ստանան խաչին հետ գործածել նաեւ եպիսկոպոսական պանակէ:

Վերջացնելէ առաջ: Սրբութեան պատիւն ու մենաշնորհը կը շնորհուի ապրող ու բանաւոր անձերու որոնք իրենց անձնական արժանիքներով տէր կը դառնան սրբութեան վիճակին ու տիտղոսին: Մինչդեռ խաչը անշունչ, անկենդան փայտի կտոր մըն է որ ոչ մէկ կերպով կրնայ լրացնել սրբացման պայմանները: Եւ ո՞վ հրաշալի երեւոյթ, Քրիստոնէական Եկեղեցին տուած է անոր սրբութեան պատիւը, եւ ըրած՝ պաշտամունքի անմըցելի ու անկրկնելի առարկայ մը:

Ինչ որ ալ ըլլան Եկեղեցւոյ հայրապետներու բացատրութիւնները եւ աստուածաբանական մեկնաբանութիւնները, Հայց. Եկեղեցին, առանց անոնց մանրամասնութիւններուն մէջ շնչահեղձ ըլլալու, կը մնայ հաւատարիմ դարերու կնիքով սրբաւորութեան քրիստոնէական հաւատքին: Վկայ՝ ի՞նչ խաչաչառչող ուստմութիւնը: Վկայ՝ ի՞նչ շարականներով բիւրեղացած հաստատումները՝ խաչափայտին սրբացման ու անոր ամենայաղթ զօրութեան վերաբերմամբ:»

«Սուրբ խաչն օգնական հաւատացելոց, կանգնեցաւ ի յերկրի յաղթող թշնամւոյն...»:

ԳԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ